

CSOPORTKÉP HÖLGGYEL

Heinrich Böll, Hans Magnus Enzensberger, Günter Grass, Rolf Hochhuth, Siegfried Lenz, Peter Weiss... A második világháború utáni német irodalomnak — amely az üstökösként feltűnt Wolfgang Borchert befejezetlen életművétől kezdve már az első esztendőkből igyekezett szembefordulni a fasiszmus bénító szellemi örökségével — ezzel a korántsem teljes névsorral jelezhetjük kiemelkedő érték-csúcsait. Enzensberger zaklatott urbánus lírája, Grass és Lenz kegyetlen-önvizsgáló, múlttal leszámoló prózája, Hochhuth és Weiss nagy történelmi összefüggéseket látató drámái mind a nyugatnémet irodalomban jelentkező lelkiismereti tisztulás egyre sürgetőbb igényének a jegyében születtek. S ebben a sorban nemcsak az ábécé-rend szabályai szerint állhat az élen Heinrich Böllnek, az 1972-es irodalmi Nobel-díj kitüntetettjének a neve.

Politikus író és irodalompolitikus egyszemélyben. Regényei, esszéi, versei, hangjátékai bizonyítják az előbbit, a hazájabeli és a nemzetközi Pen-Club elnökeként végzett tevékenysége az utóbbit. Író esetében a kimondottan közéleti szereplés természetesen kevésbé érdekli az olvasót. Ami lényeges: a mű, amely Böll esetében számtalan szállal kötődik korhoz, társadalomhoz, s nem utolsósorban saját életéhez, emlékeihez, élményeihez, az elmúlt évtizedek mindig újra felbukkanó, fájdalmas örökségéhez.

Legújabb regénye, a *Gruppenbild mit Dame* (Csoportkép hölgyel) cselekménye abban az időpontban indul, amely a „zavargások, sztrájkok, vörös zászlók” kora Németországban. Am ebben az esetben a *regény és cselekmény* klasszikus fogalma kiegészítésre szorul. A főhős, Leni Pfeiffer életét ugyanis az önmagáról harmadik személyben beszélő szerző a hajdani szemtanúk vallomásai, emlékezései alapján rakja össze, s ez a mozaik-élet mégis egységes egészet mutat — ez Böll igazi művészetének köszönhető. A polgári családból származó, munkássorba került német asszony szuggesztív képekben megrajzolt élete, válságokkal, örömökkal, családi bonyodalmakkal és emberi énjéből inkább spontánul eredő, semmint tudatos politikai állásfoglalásokkal, ezenkívül pedig az „örök” Reich és a háború utáni nyugatnémet társadalom kíméletlenül őszinte bemutatása — ez Böll, a politikus író igazi bátorságát bizonyítja.

Az alább közölt részletben Leni második férjének, Borisz Koltovszkij szovjet hadifogolyának egyik sorstársa, Bogakov mondja el a szerző kérésére, immár esztendők távolából visszatekintve: mit kellett elszenvednie a világháború őrlo gépezetébe került áldozatnak. Bogakov visszaemlékezése után — mintegy ellenpontozásul — a szerző néhány dokumentum-részletet iktat be, a fasiszta barbárság és képmutatás megnyilvánulásának egy-egy jellemző példájaként. S ez jó emlékeztetőül szolgál arra, hogy a jelenkori történelemnek milyen sötét szakasza kezdődött a hitlerizmus hatalomra jutásával négy évtizeddel ezelőtt.

R. J.

A szerző őszintén bevallja, hogy mindez őt is jócskán felkavarta, s hogy mikor autója volánjához ült, kénytelen volt két-három, szemébe kívánczó könnycseppet nagy nehezen visszafojtani. Hogy egészen el ne érzékenyüljön, tüstént Bogakovhoz hajtott, akit szívderítő körülmények között talált; tolószékekben, takarókba bugyolálva ült egy üvegtetejű teraszon, s elgondolkozva nézte a kiterjedt lugasoron túl annak a két vasúti sínpárnak a kereszteződését, melyek közé egy kavicsbánya, egy kertészet és egy ócskavas-telep zsúfolódott. Köztük váratlanul egy

tenispálya is, fakóvörös salakján pocsolják, a levegőben egy Starfighter, autók zaja a tértőlútról, s gyerekek, akik a konyhakertek közötti úton üres tejkonzervdobozokkal hokit játszottak. Bogakov, maga is elérékenyülve, a béna kezét helyettesítő dohányzószerkezet nélkül, egyedül a teraszon, elhárította az odakinált cigarettát, s a szerző csuklója után nyúlt, mintha az érverését — a Szerzőét — akarta volna — ő, Bogakov — megtapintani.

„Hát igen, feleségemet hagytam ott s a fiamat, aki körülbelül annyi idős lehet, mint ön, már persze ha megúsza azt a húszézer alkalmat, amikor otthagyhatta a fogát. 44-ben az én Lavrikom tizenkilenc éves volt, s ők biztosan elhurcolták még, ki tudja, hová, s néha arra gondolok, hogy oda kellene utaznom, s ott halnom meg, mindegy, hol — vajon az én Larissza Ivanovám él-e még? Igen, megcsaltam őt, mihelyst alkalmam nyílt rá, már 45 februárjában, mikor ők az Erft-vonalra küldtek bennünket, árkokat, fedezékeket és lőállásokat ásni. Négy év óta akkor nyúltam először asszonyhoz, s háltam is vele — sötét volt, egy csúriben feküdtünk, egymás hegyén-hátán, oroszok és németek, katonák, foglyok, asszonyok —, s azt sem tudnám megmondani önnek, mennyi idős lehetett, — nos, tiltakozni nem tiltakozott, csak utána sírt egy kicsit, mert mindkettőnk számára szokatlan volt ez, a házasságtörés, ha egyáltalán annak nevezhető, ebben a sötétségben, ebben a tébolyban, amelyben senki sem tudta már, hová tartozik — ott feküdtünk a szalma s a répa között, igazi zsirosparaszt-falu — Grossbüllesheim, istenem, mindketten sírtunk, én is — sokkal inkább a félelem, a sötétség és a szenny elől bújtunk egymáshoz, lábunkon az agyagos sárral, s talán németnek hitt, talán amerikaiak. Hevert ott ugyanis néhány félig megfagyott, sebesült amerikai is, akiket a kórházba vagy valami gyűjtőhelyre kellett volna kísérnie valakinek, az illető azonban cserben hagyta a zászlót, ahogy önök, németek mondják, s egyszerűen otthagya feküdni a fiúkat, akik egyebet sem igen tudtak mondani, mint hogy »fucking war« és »fucking generals« és »shit on the fucking Hürtgen forest« — így találkoztunk, nem az Elbánál, hanem az Erftnél, mert-hogy ennél a nyomorult, köpésnyi széles folyócskánál kellett a nyugati határtól a Rajnáig húzódó Erft-arcvonalat kiépíteni — egy tízéves fiú is keresztülpisilhetett. Nos, gyakran gondolok az asszonyra, aki kitárult nekem — simogattam az arcát, sűrű és sima haját. Azt sem tudom, szőke volt-e vagy barna, s hogy harmincéves volt-e vagy ötven, s a nevét sem. — Sötétben érkeztünk, sötétben távoztunk — csak a tágas udvarokat láttam, a lobogó tüzeket, melyeknél sütöttek s főztek, a katonákat, a didergő amerikaiakat, s mindezek között magunkat, Boriszt is még, akit úgy követett Leni, mint a lány a hét pár vascipővel és a hét furkósbottal. Remélem, ismeri ezt a szép mesét. Sötétség, lábunkra tapadó agyag, répa, egy asszony arca, haja s a könnyei — és, hát igen, az öle. Marie vagy Paula vagy Katharina, s remélhetőleg sosem jutott eszébe, hogy ezt a férjének elmesélje, vagy elsusogja a gyóntatójának. Jöjjön, fiatal barátom, hadd fogjam meg a kezét — oly jó érezni egy ember érverését. Az ugorkafaló s a leningrádi világfájdalmas orosz elment együtt a moziba. Megnéznek egy szovjet filmet a kurszki csatáról. Felőlem. Én már 41 augusztusának elején német fogságba estem, fiatal barátom, Kirovograd mellett, abban a szar katlancsátában. — Legalábbis akkor úgy hívták a várost, ki tudja, most hogy hívják, ha azt tudjuk is, Kirovval mi történt — az én emberem, a mi emberünk volt ez a Kirov — mindegy, neki is vége. Nem volt valami kedélyes ez a ti német hadifogságotok, fiatal barátom, s ha azt mondod, hogy a miénk sem volt éppen kedélyes, arra csak azt felelhetem, hogy a mieinknek éppoly szarul ment, mint a német foglyoknak — három napig, négy napig meneteltünk falvak és szántóföldek között,

s csaknem beleőrültünk a szomjúságba — ha egy kutat vagy egy kis patakot láttunk, szomjúságunkban a szánkat nyalogattuk, s a zabálásra már nem is gondoltunk — több mint ötezer ember egy kolhoz marhakarámjában, szabad ég alatt, még mindig szomjan. S ha ártalmatlan civilek, a mieink, valami harapni vagy inni valót akartak hozni nekünk, nem engedték őket — egyszerűen közéjük lóttek —, s ha valamelyikünk elébe ment a civileknek: GP fiatal barátom, s vége volt. Egy asszony az ötéves kislányával küldött nekünk kenyeret és tejet — abban bízott, hogy egy ilyen édes kislányt, egyik kezében a tejesköcsöggel, másikban a kenyérrrel, nem fognak bántani, dehogyan nem — GP —, s a mi kis Natasánk épp olyan halott volt, mint bárki más, és a földön maradt a tej, a vér és a kenyér. Így értünk Tarnovkából Umanyba, Umanyból Ivan-Gorába, Ivan-Gorából Gaisinba, onnan Vinnicába, a hatodik napon pedig Smerinbába, aztán Rakovóba, Prokurov közelében; naponta kétszer híg borsólevet — az üstöket egyszerűen odaállították a tömeg középebe, és a tömeg húsz- meg harminczet jelentett; aztán neki az üstöknek — pusztá kézzel mertük a levest a fazékból, s lefetyeltük, mint a kutyák, már ha hozzájutottunk — néha félig nyers répát, káposztát vagy krumplit is adtak, s aki felfalta, hasfájást kapott, vérhast — s felfordult az útszélen. Itt ültünk 42 márciusáig; néha nyolcszáz vagy kilencszáz halottunk volt naponta, — hozzá verés és gúnyolódás, gúnyolódás és verés, és olykor-olykor bele is lóttek a tömegbe —, s ha nem tudtak vagy nem akartak etetni bennünket, miért nem engedték hozzánk a békés lakosokat, amikor hozni akartak valamit? Aztán Königsbergbe kerültem egy hernyótalpakat gyártó Krupp-üzembe — éjjel tizenegy, nappal tizenkét órás műszak —, s árnyékszékekben aludtunk, s aki szerencsés volt, kifogott egy kutyaolát, szűk volt, de legalább egyedül fekehetett benne. Legrosszabb az volt, ha megbetegedtél vagy lógósnak minősültél — a lógósokat ugyanis átadták az SS-nek —, ha pedig megbetegedtél, s nem tudtál dolgozni többet, ott voltak a nagykórházak, valójában kórháznak álcázott vesztőhelyek, haláltáborok, négyszeresen is túlszűfoltak, mocskosak, s a fejadag állott 25 deka pótkenyérből és két liter balanda-levesből: a pótkenyér nagyrészt pótlisztból készült, s a pótliszt nem volt egyéb, mint durvára őrölt szalma, szecska és hozzá faforgács — a polyva, a törek, a szecska izgatta a beleket, nem táplálék volt ez, hanem rendszeres kiéheztetés —, ráadásul újra és újra: verés és gúnyolódás, újra meg újra elő a fütykössel. Később már nyilván a szecsát is sokallották, s kétharmadrész fűrészpórt keverték a kenyérbe, a balanda-levest pedig roihadt krumpliból főzték s minden elképzelhető konyhahulladékból, és patkányszar volt benne a fűszer, sokszor száz ember is meghalt egyetlen napon. Majdnem lehetetlen volt innen kikerülni, hacsak nem voltál a sors kegyeltje, s én az voltam: egyszerűen nem ettem meg azt a vacakot, éhes voltam, de legalább beteg nem, s mindjárt észrevettem, hogy mérget zabáltak velünk — s hogy jobb lesz újra tizenkét órán át hernyótalpat szerelni Krupp úrnak. Most már megértheted, micsoda könnyebbség volt halottakat összeszedni és romot takarítani egy városban, s hogy Boriszra úgy nézünk, mint egy mesebeli hercegre, akire végül királyi trónus vár. Koszorút köthetett egy kertészetben, noha sosem tanult kertészetet, külön ör kísérté ki reggel, s hozta este vissza, nem verték, ennivalóval is megszánták, s ráadásul — amit rajtam kívül senki sem tudott — szeretett és szerették. Ő volt a királyfi! Mi pedig, ha királyfiak nem is voltunk, de a sors kegyeltjei igen. Arra nem voltunk méltók, hogy felszedjük és elhordjuk a német hullákat, de romot lapátolni a csillékbe meg síneket javítani nekünk is szabad volt, s a törmelék lapátolása közben néha bekövetkezett a kikerülhetetlen: egy orosz kéz, egy orosznak a lapátja hullába ütközött, s ez elkerülhetetlen szünetet jelen-

tett, meg sem érdemelt szerencsét — míg el nem vitték a hullát, akinek Borisz valahol koszorút kötött, virágdísz rendezett, szalagot választott. Néha összetört konyhaszekrényre, pohárszékre bukkantunk a romok között, s néha volt bennük valami ehető is, s persze a szerencse is ránk mosolygott néha, amikor az ór éppen nem vette észre, hogy ennivalót találunk, s adódtak napok, amikor háromemeletes szerencsénk volt: találtunk valamit, az őrsem sem vette észre, s meg sem motoztak. Akit elkaptak, szorult; a németeknek sem szabadott semmit eldugniuk, s ha egy orosz dugott el valamit — nos, az úgy járt, mint Gavril Oszipovics meg Alekszej Ivanovics, büntetésül átadták őket az SS-nek, s máris krr-krr. — Legokosabb volt ott helyben felfalni, amit találtunk, csak óvatosan kellett rágni, mert enni nem volt ugyan tilos munka közben, hiszen ezt nem volt miért megtiltani — de hogyan juthatott egyáltalán ennivalóhoz a magunkfajta? Csakis ha lopta. Szerencsénk volt a törzsparancsnok őrnagyunkkal, aki becsukattott, ha feljelentettek bennünket, s csak akkor adta át valamelyikünket az SS-nek, ha az őrszem ragaszkodott hozzá, egyébként mindent megtett, hogy legalább a fejadagunkat hiánytalanul megkapjuk. Egyszer, mikor megmotoztak, végighallgattam, amint az egyik fölöttes hatósággal beszélt telefonon, s azért veszekedett valakivel, hogy a munkánkat *érdemlegesnek* tekintsék; érdemleges munka fejében mintegy 320 gramm kenyér járt, 22 gramm hús, 18,5 gramm zsiradék és 32 gramm cukor napjára, jelentéktelen munkáért pedig csak 125 gramm kenyér, 15 gramm zsiradék meg hús és mintegy 21 gramm cukor — egész kiadósan veszekedett valakivel Berlinből vagy Düsseldorfból, hogy érdemlegesnek fogadtassa el a munkánkat; akárhogyis, barátocskám, akárhogyis — 100 gramm kenyérről volt szó, 3,5 gramm zsiradékról, 7 gramm húsról és 11 gramm cukorról —, erélyes férfi volt ez az őrnagy, bár félkézzel, féllábbal és félszemmél kevesebbje volt, mint egy szabályszerű embernek. Ordított jócskán, amikor megmotoztak, később azonban annak rendje s módja szerint megmentette tizenkettőnknek, a táborban maradtaknak az életét. Harmincan ugyanis már megléptek, a nagy légitámadások idején megbújtak a romok között, vagy elindultak nyugatra, az amerikaiak elé, a mi fáradhatatlan Viktor Genrikovicsunk vezetésével — többé nem hallottunk róluk, mi pedig, beleértve Boriszt is, aki vidáman készülődött a kertészetébe, egy reggel arra ébredtünk, hogy egész őrségünk egyöntetűen és teljes létszámban cserben hagyta a zászlót; őrsem sehol, az őrszoba nyitva, a rácskapu nyitva, csak a szöggesdrót maradt a helyén — s a kilátás ugyanaz volt, mint innen a teraszról: vasúti sínek, lugasok, kavicsbánya, őcskavastelep — ott álltunk hát a szabadságunkkal, s mondhatom, rohadt egy érzés volt. Mehettünk a szabadságunkkal és a szabadságunkba; nem volt kimondott életbiztosítás elszabadult szovjet hadifogolyként kóborogni a környéken — s az őrség is csak úgy a saját szakállára vetett véget a háborúnak, minden hivatalos formaság nélkül, s *ők* valószínűleg el is kapták néhányukat, felakasztották vagy falhoz állították. Tanácskoztunk s arra az eredményre jutottunk, hogy értesítjük a törzstábort a történekről; ha nem hagyta az őrnagyunk is cserben a zászlót, akkor segít megszabadítani bennünket ettől a pillanatnyilag fölöttébb alkalmatlan és életveszélyes szabadságtól — esztelenség lett volna csak úgy elsétálni, a véredek, az első őrjárat karjaiba; van ugyanis egy roppant egyszerű módja, hogy megszabaduljanak az olyan emberektől, akiket őrizni, becsukni és elítélni esetleg terhükre lenne; agyonlövik őket, s gondolom elhiszed, ez cseppet sem volt ínyünkre. Olykor hallottuk már az ágyúszót is, s ez egy némileg valóságosabb szabadságról beszélt — de csak úgy elszabadulni, ez nekünk túlságosan kockázatos volt. Viktor Genrikovics gondosan előkészítette a maga akcióját, térképekkel és élelmiszerekkel és címekkel is, amelyeket

az emberein vagy levélszekrényeinek keresztül kapott; csoportonként mentek, találkozópontra Heinsberg a holland határnál, onnan együtt Arnheimbe, ez rendben. De mi, bennünket fejbe vert ez az éjszaka ajándékozott szabadság. Őnek volt bátorsága élni e szabadsággal, összeszedtek valami rongyokat, úgyahogy átöltöztek, s lapátokkal és csákányokkal felszerelve elindultak a sínek mentén, mint egy munkacsoport, nem is rossz ötlet. De mi heten féltünk, s Borisz természetesen nem akart elszakadni Lenijétől. S egyedül, a pesztonkája, Kolb nélkül persze hozzá sem mehetett, Borisz hát a telefontól termett, sikerült elérnie a kertészetet, leadta a vészjelet, s félóra múlva a lány ott állt kerékpárostól a Naggerath és Wildersdorfer utca sarkán, s várt. Aztán Borisz felhívta a törzstábornokot, s jelentette, hogy őrizet nélkül maradtunk, s nem telt bele félóra, hogy megjött a fellábu, félkezes és fél szemű őrnagyunk néhány katonával az autójában, s előbb szótlanul végigjárta a barakkot; volt egy testre szabott, mesés mülába, amellyel akár kerékpározhatott is — aztán bement az őrszobába, kijött, előszipkázta Boriszt, és köszönetet mondott neki, ahogy dukál, parolázva és férfiasan egymás szemébe nézve, meg minden. Jó németesen, s nem is volt olyan nevetséges, mint amilyennek hangzik. A fenébe, tizennégy nappal ezelőtt történt, hogy az amerikaiak bevonultak a városba, és mit csinált az őrnagy, elénk küldött! Az Erft-vonalra, ahol már ott voltak. Azt mondta Borisznak: »Koltovszkij, sajnos ezenel befejezettnak kell tekintenem a kertészetbe történt kivezénylését.« Én azonban láttam, hogy a lány szóba elegyedik a gépkocsivezetővel, akitől biztosan megtudta, merre megyünk, s elég világosan látszott, hogy olyan áldott állapotban van, mint egy napraforgó-virág, mikor már peregnek belőle a magok, s tudtam, mit gondoljak. Egyszóval húsz perc múlva elindultunk egy teherautón, először Grossbüllesheimbe, aztán Grossvernichbe, még éjszaka tovább Balkhausenbe, s mire Frechenbe értünk, csak ketten maradtunk, Borisz meg én, a többiek elértették az őrnagy szándékát s éjszaka a répaföldeken átkúsztak az amerikaiakhoz, a hercegünket pedig a hercegnője német egyenruhába bújtatta, gézzel bepólyálta, csirkevérrel bekente, s elszállította a temetőbe. Én pedig, én valami örültséget cselekedtem; visszajöttem a városba, egyedül, éjjel, február végén, a feldült, lerombolt városba, ahol egy éven át romokat lapátoltam, és hullákat bányásztam elő, ahol gyaláztak és gúnyoltak, s ahol néha egy járókelő egy csikket vagy egy egész cigarettát, néha egy almát vagy darab kenyeret vetett a lábam elé, ha az őrnagy nem látta, vagy nem akarta látni — visszatértem a városba, s megbújtam egy romos villában, a félig beomlott pincében, melynek mennyezete tetőként ferdült fölöttem, s ebben a védett kuckóban várakoztam. A parasztoktól loptam tojást és kenyeret, esővizet ittam egy pocsoljából a mosókonyhában, naphosszat fát gyűjtöttem, parkettlécet, az nagyszerűen ég, s körbekajtottam az összetört bútorok között, míg végre valami füstölőnivalót is találtam: hat kövér, finom szívart egy valódi bőr burzsuj-szivarodobozban, rajta felirat: Luzern, 1919. Máig is őrzöm, megmutathatom neked, s a hat finom, kövér burzsujszivarból, ha nem vagy túlságosan pazarló, kitelik harminchat egész tűrhető cigaretta, s ha még gyufád is van hozzá, az már valóságos vagyon, s nemcsak gyufa, hanem cigarettapapír is, egy bibliapapírra nyomott imakönyv Grossvernichből, ötszáz lapos, benne elől a név: Katharina Wermelskirchen első áldozása emlékére, 1878 — és mielőtt cigarettát sodortam volna, természetesen elolvastam, ami azon a lapon állott: »Most vizsgálj meg a lelkiismeretedet, hogy megbántottad-e a te Uradat gondolattal, szóval és cselekedettel. Vétkeztem, ó Atyám, súlyosan vétkeztem az ég ellen és elled, megtévelyedtem, mint egy elveszett bárány, nem vagyok méltó, hogy gyermekednek neveztessem.« Ennyivel tartoztam szegény papirosnak, mielőtt elfűs-

töltem volna. Itt kuksoltam, bebugyolálva mindabba a szövETFélébe, ami rongyosan vagy épen szanaszét hevert: függönyökbe és abroszrongyokba, alsószoknyákba és szőnyegdarabokba, éjszaka tüzeckét raktam parkettlécekből — itt éltem át a Másodikat, az égzengést, a poklot, az Utolsó Ítéletet, s most megvallom azt, amit még senkinek, még magamnak sem vallottam meg: beleszerettem ebbe a városba, fojtogató porába, remegő földjébe, összeomló tornyaiba s az asszonyokba, akikkel összebújtam a fagyos, fagyos télben, amelyben semmi sem melegít, csak az első asszony, akivel összebújsz. Nem tudtam elhagyni többé ezt a várost, az én Lavrikom és az én Larisszám meg kell hogy bocsássa nekem, s Larissza meg kell hogy bocsássa, amit az imakönyvben olvastam: »Betartottad-e a szent házasságban tett fogadalmadat? Megszegted-e gondolatban, szóban vagy cselekedetben? Kívántál-e vétkezni önként és szabad elhatározásodból más férfival vagy asszonnal vagy hajadon személlyel, még ha a bűn elkövetésére nem került is sor?« Kíáltó kérdések Katharina Wermelskirchenhez, amelyekre igennel kell felelnem, s amelyekre ő remélhetőleg nemmel felelhetett, s talán az a legbiztosabb út az imádsághoz, ha az ember imakönyvet használ cigarettapapírnak, s belsőleg kötelezi magát, hogy minden lapot figyelmesen elolvasson, mielőtt megsodorja a cigarettáját. S most add a kezed, és hallgass“ (amit a mélyen megindult szerző meg is tett, miközben Bogakovnál is könnyekre és sírásra bukkant, fájdalmat érzett és szenvedést sejtett, a bizonyossággal határos valószínűséggel).

Bogakov tárgyyszerű vallomásának csupán szerény kiegészítéséül, mintegy illusztrációként bátorodik ideiktatni a szerző néhány, nem túlságosan terjedelmes, hiteles idézetet magas állású urak szavaiból, valamint magas állású urak által készített jelentésekből és jegyzőkönyvekből.

Rosenberg: Ön egészen úgy tesz, mintha a Németországba vezető út a Szibériába vezető úttal lenne azonos.

Tudom, hogy ha idehozunk 3¹/₂ millió embert, akkor nem lehet őket fényűzően elhelyezni. Hogy ezek részesülnek mostoha elhelyezésben és elbánásban, az magától értetődik. Emiatt senkinek se fájjon a feje. Egy nagyon józan kérdés merül azonban fel — s feltételezem, hogy Sauckel gauleiter válaszolt is rá, vagy válaszolni fog —: ezeket az embereket dolgozni hozták keletről Németországba, és pedig minél nagyobb munkateljesítmény céljából. Ez egészen természetes dolog. Ha teljesítményre törekszünk, természetesen nem szabad háromnegyed részben megfagyva ideérniük, 10 órákat vesztegelniük; sokkal inkább úgy kell etetnünk őket, hogy erőtartalékaikat megőrizték...“

„A lengyel népcsoporthoz tartozó mezőgazdasági munkások valamennyi munkafelügyelőjének fenyítési joga van... Ilyen esetekben egyetlen hatóság sem vonhatja őket felelősségre.

A lengyel népcsoporthoz tartozó mezőgazdasági munkások házi környezetüktől lehetőleg eltávolítandók, s istállóknak stb. elhelyezhetők. Ennek végrehajtását különbözőféle aggályok nem hátráltathatják.“

Speer: A korszerű futószalag-rendszer alkalmazása megköveteli, hogy a munkaidő egész hónapban egységes legyen. A légitámadások fennakadást okoztak az üzemek alkatrész- és nyersanyag-ellátásában. Ezért ingadozott az üzemekben a munkaórák száma napi nyolc és tizenkét óra között. Az átlagnak a mi statisztikáink szerint úgy heti 60 és 64 óra körül kellett lennie.

Dr. Flächsner: Mennyi volt a koncentrációs táborkból származó munkaerők munkaideje?

Speer: Pontosan ugyanannyi, mint az üzemek többi munkaerőé. A koncentrációs táborból jött munkások ugyanis rendszerint csak a személyzet egy részét alkották, s ezt a részt nem lehetett jobban megterhelni, mint az üzem többi munkását.

Dr. Flächsner: Hogyan történt a végrehajtás?

Speer: Az SS megkövetelte, hogy a koncentrációs tábor foglyait egyetlen üzemrészlegbe tömörítsék. A munkafelügyeletet német mesterek és előmunkások látták el. A munkaidőnek termelési okokból az általános munkaidőhöz kellett alkalmazkodnia, mivel a gyárban csakis azonos ütemben folyhat a munka.

Dr. Flächsner: Két dokumentumból, melyeket más vonatkozásban fogok előterjeszteni, egyértelműen kiderül, hogy mind a szárazföldi és tengeri haderők, mind a légierők hadianyag-gyártásában foglalkoztatott koncentrációs táborbeli munkaerők átlagos heti munkaideje 60 óra volt.

Speer úr, miért létesítettek az üzemek mellett különleges koncentrációs táborokat, úgynevezett munkatáborokat?

Speer: Ezeket a munkatáborokat a hosszú út megtakarítása végett létesítették, hogy ezáltal a munkások *frissességét és munkakedvét az üzemekben biztosítsák.* (Kiemelés a szerzőtől.)

„A bolsevizmus a nemzeti-szocialista Németország halálos ellensége... Ezért a bolsevik katona a becsületes katonának járó, a genfi egyezményben megállapított jogait elvesztette... A szovjet hadifoglyok őrzésére kirendelt német katonák büszkeségének és fölényének nyilvánosan is kifejezésre kell jutnia... Az ellenszegülés legkisebb jelére, s különösen a bolsevik izgatók ellen kíméletlen és érelyes fellépés rendelőndő el... Szovjet hadifoglyokkal szemben a fegyverhasználat könyörtelen alkalmazása már csak fegyelmi okokból is szükséges.“

„A Wehrmachtnak haladéktalanul meg kell szabadulnia a hadifoglyok között bolsevik izgatóknak tekinthető elemektől. A keleti hadjárat különleges feltételei e tekintetben különleges intézkedéseket igényelnek, amelyeket minden bürokratikus és adminisztratív fontolgatástól mentesen, kellő felelősségtudattal végre kell hajtani.“

„A szovjet orosz hadifoglyok agyonlövése (G. O.)

Szovjet orosz hadifoglyok agyonlövését és halálos baleseteit mostantól kezdve nem szükséges mint rendkívüli eseményt a hadifoglyok parancsnokának távbeszélőn jelenteni.“

„A teljesértékű és egésznapos munkát végző hadifoglyok a következő alapjavadalmazásban részesülnek:

Nem-szovjet hadifoglyok: 0,70 BM

Szovjet hadifoglyok: 0,35 BM“

„A munkanaponkénti legkisebb javadalmazás:

Nem-szovjet hadifoglyok részére 0,20 BM

Szovjet hadifoglyok részére 0,10 BM“

Solt Ágoston fordítása